

ЕКСТРЕНИЙ (КРИЗОВИЙ) ПОРЯДОК НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

EMERGENCY (CRISIS) PROCEDURE OF SOCIAL SERVICES PROVISION FOR THE POPULATION OF UKRAINE DURING THE WAR: LEGAL ASPECTS

Тищенко О.В., д.ю.н., професорка,
професорка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Черноус С.М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри трудового права та права соціального забезпечення, директорка Центру соціального права
Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються організаційні та правові особливості надання соціальних послуг в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Зосереджується увага на правовому регулюванні екстреного (кризового) порядку надання соціальних послуг населенню України.

Наголошується, що соціальна сфера України в умовах війни відображає сучасні проблеми функціонування соціально-захисного механізму, який є основою соціальної політики держави. Рівень ефективності соціального захисту в державі, зокрема у частині реалізації порядку надання соціальних послуг, вказує на тенденції розвитку соціального законодавства, спрямованого на профілактику соціальних ризиків, подолання або мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин.

Вказується, що в умовах війни в Україні збільшується чисельність вразливих категорій населення, таких, як-от: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, малозабезпечені сім'ї з дітьми, внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю тощо. Обґрунтовується, що війна зумовлює нагальну необхідність вдосконалення порядку дієвості екстреного (кризового) надання соціальних послуг особам/сім'ям, які потрапили у складні життєві обставини.

Звертається увага, що під час дії на території України воєнного стану забезпечується надання екстрено (кризово) таких соціальних послуг: представництво інтересів; підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб; соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальний супровід сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; догляд вдома; догляд стаціонарний; денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю; паліативний догляд; соціально-психологічна реабілітація; натуральна допомога; переклад жестовою мовою; транспортні послуги. Рішення про надання послуг екстрено (кризово) приймається уповноваженим органом/надавачем невідкладно та протягом однієї доби забезпечується надання соціальних послуг.

Підкреслюється значущість мультидисциплінарного підходу до надання соціальних послуг в умовах війни в екстреному (кризовому) порядку, а також важливість соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на подолання складних життєвих обставин.

Доводиться необхідність прийняття в Україні базового Закону «Про соціальну роботу», який повинен унормувати засади та особливості соціальної роботи, а також специфіку соціальної роботи в умовах децентралізації.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні ризики, складні життєві обставини, соціальні послуги, екстрені (кризові) соціальні послуги в умовах війни, порядок надання соціальних послуг.

The article examines the organizational and legal aspects of social services provision under the legal regime of martial law in Ukraine. It focuses on the legal regulation of emergency (crisis) procedures for social services delivering to the population of Ukraine.

It is emphasized that under the conditions of war Ukraine's social area reflects current challenges in the functioning of the social protection mechanism, which establishes the state's social policy. The effectiveness of social protection in the state, particularly, the implementation of specific procedures for social services provision, indicates the trends in the development of social legislation aimed at preventing social risks, overcoming or minimizing the negative consequences of apparent challenging life circumstances. It is noted that during the war in Ukraine, the number of vulnerable population groups, including orphans, children deprived of parental care, low-income families with children, internally displaced persons, persons with disabilities, and others is gradually increasing. It is grounded that the war necessitates the urgent improvement of the effectiveness of emergency (crisis) procedures for social services provision to individuals or families facing difficult life circumstances.

The attention is paid to the fact, that during the period of martial law in Ukraine, emergency (crisis) social services are provided, including, representation of interests; supported living for the elderly, persons with disabilities and homeless individuals; social support for families/individuals in difficult life situations; social support for families raising orphans and children deprived of parental care; home care; residential care; day care, including day care for children with disabilities; palliative care; socio-psychological rehabilitation; material assistance; sign language interpretation and transportation services. Decisions regarding the provision of emergency (crisis) services are made promptly by the authorized body/provider, and social services are provided within a day.

The significance of a multidisciplinary approach to providing social services in an emergency (crisis) manner during the war is emphasized, as well as the importance of social work as a professional activity aimed at overcoming difficult life circumstances.

The necessity of adopting the fundamental law «On Social Work» in Ukraine is substantiated. The law should be aimed at regulating the principles and features of social work, as well as the specifics of social work in the context of decentralization.

Key words: social security, social risks, difficult life circumstances, social services, emergency (crisis) social services during the war, procedure of social services provision.

Постановка проблеми. Соціально-захисні відносини, які формуються у державі відображають особливості соціальної політики, вказують на рівень її ефективності і спрямованості та на забезпечення добробуту населення як показника якості життя та рівень захисту від потенційних соціальних ризиків з якими щоденно стикається людина. Як проголошено у ст. 2 Конвенції МОП «Про основні цілі та норми соціальної політики» № 117, підписаної 22.06.1962 р., ратифікованої Україною 16.09.2015 р., «під-

вищення рівня життя розглядається як основна мета при плануванні економічного розвитку» [1]. Утім, як засвідчує практика країн європейської спільноти, дієва реалізація цього надзвичайно важливого принципу, можлива лише за умови стабільного економічного розвитку, коли правовий механізм на якому базується функціонування системи соціального захисту, скерований на впровадження всіх соціальних стандартів та гарантій, що закріплені у сучасному соціально-захисному законодавстві Європейського

Союзу і спрямовані насамперед на запобігання та мінімізацію таких соціальних ризиків як безробіття і зuboжіння населення.

В Україні, ефективність діяльності соціально-захисного механізму значно ускладнюється умовами війни, тому що в разі збільшується ймовірність настання таких соціальних ризиків, як-от: сирітство, нанесення шкоди здоров'ю внаслідок бойових дій, безробіття, втрата житла, вимушене переселення тощо. Війна поглиблює і так гостру проблему зuboжіння населення, бо негативно впливає на ринок праці, у буквальному розумінні знищуючи інфраструктуру і робочі місця.

Такий стан речей породжує нагальну необхідність адаптації роботи функціонування органів та установ, які надають соціальні послуги до роботи в умовах різкого збільшення чисельності тих категорій населення, які потрапили у складні життєві обставини і потребують екстреної допомоги та підтримки. У зв'язку з цим, питання дієвості правового механізму порядку надання соціальних послуг в умовах війни в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки від ефективної його реалізації залежить належне функціонування соціально-захисного механізму держави в цілому.

Про злободенність вказаної проблематики свідчить також актуалізація уваги вітчизняної наукової спільноти фактично з усіх сфер знань до особливостей розвитку системи соціального захисту населення України в умовах правового режиму воєнного стану. Зокрема, тематику особливостей соціального захисту населення в контексті соціальних ризиків в умовах війни та вплив складних життєвих обставин на життєдіяльність як усього суспільства, так і вразливих категорій населення, у своїх працях розглядали такі українські вчені, як-от: В. Бурак, Т. Грень, О. Данилюк, Е. Лібанова, О. Москаленко, О. Мульгіна, О. Кучма, Л. Олексієнко, Р. Підлипна, С. Синчук, Л. Сіньова, О. Ярошенко та ін. Попри це, потребують подальшого дослідження проблеми вдосконалення порядку надання соціальних послуг в умовах війни як вагової складової системи соціального захисту населення.

Мета статті полягає у необхідності розглянути особливості правового регулювання екстреного (кризового) порядку надання соціальних послуг населенню України в умовах війни, визначити роль мультидисциплінарних команд, зокрема соціальних працівників для оперативного реагування на потреби населення, яке опинилося у складних життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу. В усьому цивілізованому світі вагомим індикатором успішності системи соціального захисту населення є результативність порядку надання соціальних послуг, який діє в державі. В Україні, хоча протягом останніх років і була проведена досить значна робота, щодо у частині реформування порядку надання соціальних послуг, проте у багатьох випадках залишаються не до кінця визначеними питання узгодження взаємодії суб'єктів системи надання соціальних послуг при плануванні їх надання, проведення обліку соціальних послуг та їх фінансування, залучення недержавних надавачів соціальних послуг до їх безпосереднього надання та проведення відповідної інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення тощо. Стали очевидними наявні проблеми соціального захисту нашої держави, у тому числі системи соціальних послуг в умовах воєнного стану, коли почасті від оперативного реагування на потреби особи, яка потрапила у складні життєві обставини, залежить життя людини. Фахівці Лабораторії законодавчих ініціатив у результаті дослідження «Соціальні послуги в Україні: сучасний стан, проблеми, обмеження», презентованому у серпні 2024 року, обґрунтовано доводять, що в Україні на сьогодні сфера соціальних послуг набула особливого значення, адже під час повномасштабної війни виклики для соціальної сфери значно

збільшуються. Протягом 2022–2023 років позиція України у глобальному Індексі соціального прогресу відчутно погіршилася: у 2021 році Україна посідала 48 місце (зі 168 країн), у 2022 році – 52 місце (зі 169 країн), а у 2023 – 59 місце зі 170 країн світу. А тому соціальна сфера потребує змін, удосконалення підходів, покращення доступності соціальних послуг для всіх соціальних груп населення. Водночас викликів у соціальній сфері лише додається – повномасштабне вторгнення загострило наявні проблеми та проявило всі системні недоліки, що накопичувалися роками [2]. У зв'язку з цим, постала необхідність невідкладного вдосконалення порядку надання соціальних послуг в Україні, з урахуванням їх екстреної (кризової) природи в умовах війни.

Як вбачається зі змісту п. 17 ст. 1, ст. 18 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII (у редакції станом на 20.09.2024 р.), надання соціальних послуг (як дій, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають) здійснюється шляхом ведення випадку, що включає такі етапи: 1) аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг; повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або в ситуації, що загрожують життю чи здоров'ю особи; 2) оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах; 3) прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї; 4) розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; 5) укладення договору про надання соціальних послуг; 6) виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг; 7) здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості. Вedenня випадку не застосовується у разі надання соціальних послуг одноразово, екстрено (кризово) [3]. Відповідно до п. 4 Порядку організації надання соціальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587 (у редакції станом на 28.12.2021 р.), до осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, належать особи/сім'ї, які не можуть самостійно подолати негативний вплив обставин, зумовлених такими чинниками: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі пов'язані із вживанням психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; домашнє насильство; насильство за ознакою статі; потраплення в ситуацію торгівлі людьми; шкода, заподіяна пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [4]. Отже, як впливає з наведеного, до початку повномасштабного вторгнення в Україну, надання соціальних послуг здебільшого відбувалося поетапно, шляхом ведення випадку і лише в окремих ситуаціях, коли фіксувалася потреба надання послуги екстрено (кризово), послуга надавалася одноразово. Утім, як зазначалося вище, війна окреслила такі проблеми соціально-захисної сфери, які спонукали до певного переформатування порядку надання соціальних послуг з наголосом на кризовість та екстреність фактично кожної складної життєвої обставини в яку потрапляє особа чи сім'я.

Для оптимізації порядку надання соціальних послуг в умовах війни Міністерством соціальної політики України у березні 2022 року були розроблені Рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах

воєнного стану. У цьому документі, зокрема зазначалось, що враховуючи, що в Україні проводяться військові дії та з метою забезпечення надання громадянам України необхідної допомоги соціальні послуги пропонуються надавати екстрено (кризово) (за неможливості застосування загального порядку організації та надання соціальних послуг). Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги» у разі надання соціальних послуг екстрено (кризово) ведення випадку не застосовується. Тобто аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг, повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або в ситуаціях, оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах, прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї, розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; укладення договору про надання соціальних послуг; виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг; здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості не проводяться [5]. Відповідні зміни та доповнення були внесені постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576 і від 1 червня 2020 р. № 587» від 16 березня 2022 р. № 294. Згідно цих змін Порядок організації надання соціальних послуг, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587 та Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576, було доповнено положеннями такого змісту: «У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану соціальні послуги стаціонарного догляду, паліативного догляду, догляду вдома, підтриманого проживання в інтернатному закладі надаються особам на підставі: заяви про надання соціальних послуг, поданої особою (для дієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена); заяви про надання соціальних послуг особі, поданої законним представником (для недієздатних осіб, яким призначено опікунів); повідомлення від уповноваженої особи органу опіки та піклування (для недієздатних осіб, які не мають законного представника).

Зазначені заяви можуть подаватися до уповноваженого органу, відповідної військової адміністрації / обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації / безпосередньо до надавача соціальних послуг.

Заяви, які подаються до уповноваженого органу або до надавача соціальних послуг, протягом одного робочого дня передаються в електронній формі засобами телекомунікаційного, зокрема електронного зв'язку до відповідної військової / обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації.

Відповідна військова адміністрація / обласна, Київська та Севастопольська міська держадміністрація протягом одного робочого дня з дати надходження заяви оформляє путівку та передає її в електронній формі засобами телекомунікаційного, зокрема електронного зв'язку надавачу соціальних послуг» [6]. Щоправда означені зміни не повною мірою чітко відкоригували порядок надання соціальних послуг у екстрених (кризових) випадках в умовах правового режиму воєнного стану. З огляду на це, була потреба подальшого вдосконалення цього порядку.

Одним з наступних суттєвих кроків у цьому напрямку стала постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 560 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». Вказаною постановою було визначено, що соціальні послуги можуть надаватися екстрено (кризово): у разі існування загрози життю

чи здоров'ю особи; під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях.

Надання соціальних послуг екстрено (кризово) здійснюється без застосування ведення випадку, передбаченого статтею 18 Закону України «Про соціальні послуги», без урахування положень пунктів 25–33 цього Порядку та може здійснюватися за місцем звернення особи/сім'ї незалежно від її задекларованого/зарєєстрованого місця проживання (перебування).

У разі отримання звернення (письмового або усного) особи, у тому числі дитини/сім'ї, про надання соціальних послуг екстрено (кризово) або отримання повідомлення від суб'єкта про необхідність надання таких послуг проводиться оцінка ситуації, в якій перебуває особа/сім'я. За результатами оцінки складається акт про надання соціальних послуг екстрено (кризово) за формою, затвердженою Мінсоцполітики. Якщо оцінка проводилася надавачем соціальних послуг, до якого особа/сім'я звернулася безпосередньо, такий надавач протягом одного дня після проведення оцінки інформує про її результати уповноважений орган.

За результатами оцінки та відповідно до потреб особи/сім'ї екстрено (кризово) можуть надаватися такі соціальні послуги: інформування; консультування; надання притулку, зокрема нічного; короткотермінове проживання; екстрене (кризове) втручання.

Під час дії на території України або адміністративно-територіальної одиниці надзвичайного або воєнного стану також може забезпечуватися надання екстрено (кризово) таких соціальних послуг: представництво інтересів; підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб; соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальний супровід сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; догляд вдома; догляд стаціонарний; денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю; паліативний догляд; соціально-психологічна реабілітація; натуральна допомога; переклад жестовою мовою; транспортні послуги.

Рішення про надання послуг екстрено (кризово) приймається уповноваженим органом/надавачем невідкладно та протягом однієї доби забезпечується надання соціальних послуг [7]. Як бачимо, суттєво було розширено перелік соціальних послуг, які можуть надаватися екстрено (кризово), що викликано сучасними потребами населення України, яке опинилося у складних життєвих обставинах.

Також потребувала вдосконалення процедура визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах, яка здійснюється шляхом збирання, узагальнення та аналізу кількісних та якісних даних щодо наявності на відповідних територіях вразливих груп населення, осіб/ сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, щодо їхніх потреб у соціальних послугах. У зв'язку з цим, наказом Міністерства соціальної політики України від 19 квітня 2023 року № 130-Н було затверджено Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах. Розділ V цього Порядку присвячений організації визначення потреб населення у соціальних послугах під час дії на території України або в окремих її місцевостях надзвичайного або воєнного стану. Згідно п. 2 розділу V даного Порядку, координацію визначення потреб населення у соціальних послугах під час дії на території України або в окремій її місцевості надзвичайного або воєнного стану здійснює координаційна група, яка утворюється за рішенням голови районної в м. Києві та Севастополі державної (військової/ військово-цивільної) адміністрації / виконавчого органу сільської, селищної, міської ради (начальника військової / військово-цивільної адміністрації населеного

пункту (населених пунктів), або інший консультативно-дорадчий орган, що функціонує в територіальній громаді для вирішення гуманітарних та соціальних питань в умовах надзвичайного або воєнного стану (далі – координаційна група). Завданнями координаційної групи є: розгляд результатів визначення потреб населення у соціальних послугах під час дії надзвичайного або воєнного стану; визначення заходів для організації надання необхідних соціальних послуг, у тому числі тих, які можуть надаватися екстрено (кризово); координація діяльності надавачів соціальних послуг комунального та недержавного сектору, волонтерів, які залучені до надання соціальних послуг; вчасне та оперативне реагування на зміни в тенденціях міграції населення, спроможності надавачів соціальних послуг у забезпеченні надання соціальних послуг; розв'язання існуючих соціальних проблем, пов'язаних із надзвичайним або воєнним станом, з якими звертаються вразливі групи населення, в тому числі через залучення інших суб'єктів, які працюють у територіальній громаді, на рівні району, області [8]. Роль координаційних груп в територіальних громадах в умовах війни в Україні є надзвичайно важливою, оскільки саме вони покликані вирішувати всі соціальні проблеми населення, їхня діяльність спрямована на запобігання соціальним ризикам зубожіння, вони забезпечують функціонування соціально-захисних інституцій держави безпосередньо на місцях.

Також, в цих умовах особливе значення має соціальна робота як вид професійної діяльності, спрямований на реалізацію соціальної підтримки та допомоги вразливим категоріям населення, які потрапили у складні життєві обставини і фактично неспроможні самостійно підтримати свою життєдіяльність. Насамперед до таких категорій населення в умовах війни належать: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування; особи з інвалідністю; особи похилого віку; багатодітні та малозабезпечені сім'ї; одинокі матері/батьки, які виховують дітей; внутрішньо-переміщені особи тощо. Згідно інформації, оприлюдненої ООН: у 2024 році 7,3 мільйона українців стикаються з помірною або серйозною нестачею їжі, включаючи 1,2 мільйона дітей і 2 мільйони людей похилого віку. Загалом понад 14,6 мільйонів людей – близько 40 відсотків населення, що проживає в Україні потребує гуманітарної допомоги, оскільки на більшій частині країни від постійної загрози бомбардувань та інших ризиків захисту зростають гуманітарні потреби населення, які є найбільш відчутні на сході та півдні. У цій частині України, громади були спустошені внаслідок інтенсивних воєнних дій. Відповідно, гуманітарні потреби людей, що живуть у прифронтових громадах досягають екстремального рівня і катастрофічної тяжкості. Понад 3,3 мільйона людей потребують допомоги у прифронтових громадах на сході та півдні нашої країни [9]. Як наголошують О. Данилюк, Л. Олексієнко, Р. Підлипна, виявлення осіб, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, та осіб, які потребують сторонньої допомоги, завжди було основним завданням органів соціального захисту населення. Це особливо важливо під час воєнного стану. Зволікання може коштувати життя [10, с. 154]. Складна ситуація, яка потребує невідкладних реагувань та рішень з урахуванням всіх реалій сьогодення.

На допомогу населенню, яке постраждало від війни, спрямована діяльність мультидисциплінарних мобільних команд як команд екстреного реагування на складну життєву ситуацію. Варто зауважити, що мультидисциплінарний підхід у сфері надання соціальних послуг як форма організації роботи територіального центру, що надає соціальні послуги особам, котрі перебувають у складних життєвих обставинах, був запроваджений в Україні ще в 2011 р. і закріплений у Порядку організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання

соціальних послуг), затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 26 грудня 2011 року № 568. Як зазначено у п.п. 1-3, 1-4, 1-5 цього Порядку: «1.3. Мультидисциплінарний підхід забезпечується наданням комплексу соціальних послуг мультидисциплінарними командами, до складу яких включаються не менше трьох осіб з числа таких працівників територіального центру: соціальний працівник, соціальний робітник, медичний працівник, юрисконсульт, психолог, сестра медична з масажу, лікувальної фізкультури, перукар, швачка, взуттєвик з ремонту взуття тощо.

1.4. Метою запровадження мультидисциплінарного підходу є: забезпечення доступності соціальних послуг; розширення їх спектру; охоплення більшої чисельності осіб, задоволення їх потреб, а також потреб тих осіб, які проживають у віддалених населених пунктах; здешевлення вартості соціальних послуг; наближення до рівня європейських стандартів якості соціальних послуг.

1.5. Надання соціальних послуг мультидисциплінарною командою базується на принципах адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних коштів, законності, дотримання стандартів якості, конфіденційності, соціальної справедливості» [11]. Цілком обґрунтовано, що саме соціальні працівники беруть участь у реабілітації всіх категорій населення, які постраждали від війни у складі мультидисциплінарних реабілітаційних команд як організаційно оформлених, функціонально виокремлених груп фахівців з реабілітації, які об'єднані спільними метою та завданнями реабілітації та надають реабілітаційну допомогу високого та середнього обсягу в стаціонарних та амбулаторних закладах у гострому, післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах [12].

Як зазначалось вище, це окремий раз вказує на значущість діяльності соціальних працівників як фахівців соціально-захисної сфери, які виконують координуючу, спрямовуючу, інформаційну функцію у процесі реалізації права на соціальний захист осіб, які потрапили у складні життєві обставини. Слід звернути увагу, що кваліфікаційні вимоги до соціальних працівників визначено у кваліфікаційній характеристиці соціального працівника, яка міститься у 80-му випуску Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників «Соціальні послуги», затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 29 березня 2017 року № 518. Згідно вказаного акта, соціальний працівник організує процес виявлення осіб, сімей, які потрапили у складні життєві обставини та потребують соціальної допомоги чи послуг. Розробляє та контролює заходи із захисту та безпеки отримувачів соціальних послуг. Бере участь у розробленні профілактичних програм для вирішення актуальних соціальних проблем у межах адміністративно-територіальної одиниці. Координує та організує роботу мультидисциплінарної команди при реалізації індивідуального плану надання соціальних послуг [13]. У складі мультидисциплінарної команди соціальний працівник проводить оцінювання індивідуальних потреб особи, яка потребує реабілітації (далі – отримувач послуг); інформує з питань соціального захисту, зокрема, з питань забезпечення допоміжними засобами реабілітації, призначення соціальної допомоги та виплат, отримання соціальних послуг, охорони здоров'я, зокрема, проходження військово-лікарської експертизи (для військовослужбовців), медико-соціальної експертизи для встановлення групи інвалідності; отримання безоплатної правничої допомоги через мережу центрів надання безоплатної правничої допомоги; зайнятості, зокрема, щодо звернення до центрів зайнятості, можливості отримання соціальної послуги супроводу під час працевлаштування та на робочому місці; діяль-

ності реабілітаційних центрів для ветеранів, можливості отримання психологічної допомоги (психологічної реабілітації) за місцем проживання; консультування, у тому числі надання психосоціальної підтримки; встановлення зв'язків з членами сім'ї отримувача послуг (за наявності) з метою надання їм психосоціальної підтримки, відновлення контактів між отримувачем послуг та членами його сім'ї у разі їх втрати, інформування членів сім'ї з питань соціального захисту, в тому числі отримання соціальних послуг, медичної допомоги за місцем проживання отримувача послуг та його сім'ї (за згодою отримувача послуг); встановлення зв'язків та надсилання повідомлення про отримувача послуг, який перебуває в складних життєвих обставинах, до центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг за місцем його проживання з метою організації безперервного процесу надання соціальних послуг [14] тощо.

Крім того, на сьогодні, невідкладного вирішення потребує проблема дієвого правового забезпечення проведення в територіальних громадах системної та ефективної соціальної роботи спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини, подолання або мінімізацію їх наслідків. Така робота проводиться з особами / сім'ями, які належать до вразливих груп населення та / або перебувають у складних життєвих обставинах. Зазначене ще раз дозволяє ствердитися у думці, що є нагальна необхідність прийняття базового законодавчого акту, який би визначав загальні засади соціальної роботи і врегулював особливості соціальної роботи з усіма категоріями вразливих верств населення [15, с. 24–25]. Задля вирішення зазначених проблем, було розроблено проєкт Закону України «Про соціальну роботу» № 6415 від 10.12.2021 р. У Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про соціальну роботу» № 6415 від 10.12.2021 р. зазначено, що до 2021 року в Україні діяла система соціальної роботи, яку забезпечували переважно районні центри соціальних служб. Соціальну роботу в Україні забезпечували 600 центрів соціальних служб і 3395 фахівців із соціальної роботи. У зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою (ліквідацією районів) і формуванням територіальних громад видатки на функціонування зазначених установ і закладів плануються та здійснюються з бюджетів таких територіальних громад. Наразі лише в 713 із 1470 утворених територіальних громад є заклади, які проводять соціальну роботу (центри соціальних служб та центри надання соціальних послуг).

Водночас в умовах децентралізації гостро постають питання, пов'язані із забезпеченням системності соціальної роботи, а саме: хто має безпосередньо здійснювати

соціальну роботу, як мають взаємодіяти учасники системи соціальної роботи в нових умовах, як має бути розмежовано повноваження у сфері соціальної роботи, яким чином стимулювати громади до забезпечення соціальної роботи та надання соціальних послуг. Також потребують унормування питання визначення методів і технологій практичної соціальної роботи, які можуть застосовуватись у територіальній громаді, уточнення змісту і напрямків соціальної роботи [16].

Висновки. Аналізуючи особливості реалізації соціальних послуг як складової соціального захисту населення України в умовах війни, слід звернути увагу на таке:

1. Війна в Україні є тим руйнівним, небезпечним фактором, який значно ускладнює функціонування системи соціального захисту. В умовах війни поглиблюється проблема належного фінансового забезпечення соціальної сфери, відповідно загострюється питання зубожіння населення, що призводить до збільшення чисельності вразливих категорій населення, які опинилися у складних життєвих обставинах.

2. Вказана ситуація зумовлює необхідність налагодження механізму надання екстрених (кризових) соціальних послуг, оперативного реагування на проблеми населення в умовах війни. Вагомим напрямком формування ефективного правового механізму соціального захисту населення, спрямованого на запобігання соціальним ризикам зубожіння, безробіття, бездоглядності тощо є реформування соціальної роботи у соціально-захисній сфері, що сприяє соціальній адаптації осіб, які потрапили у складні життєві обставини.

3. На сьогодні є потреба прийняття в Україні базового Закону «Про соціальну роботу» у якому необхідно визначити рівні ведення соціальної роботи, основні методи практичної соціальної роботи, технології соціальної роботи і соціальної профілактики, особливості соціальної роботи у територіальній громаді тощо.

4. Важливою формою соціально-захисної діяльності є функціонування мобільних мультидисциплінарних команд, до складу яких входять медичний працівник, психолог, юрист, соціальний працівник тощо, які покликані надавати невідкладну соціально-психологічну допомогу особам, постраждалим від війни.

5. Значущим та актуальним у цих умовах є здійснення екстреного (кризового) соціального супроводу як форми соціальної підтримки осіб, які потрапили у складні життєві обставини, з метою подолання життєвих труднощів, мінімізації негативних наслідків і вирішення сімейних чи особистих проблем сім'ї чи особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основні цілі та норми соціальної політики: Конвенція МОП № 117 від 22.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_016#Text
2. Проблеми та стан сфери соціальних послуг в Україні: ЛЗІ провела презентацію дослідження. URL: <https://parlament.org.ua/news/problemu-ta-stan-sfery-soczialnyh-poslug-v-ukrayini-lzi-provela-prezentacziyu-doslidzhennya/>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Порядок організації надання соціальних послуг: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-n?ed=20211228&find=1&text=екстрено+#w1_8
5. Рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-140/lystoda-rekomendacii_socposlugu_1646898338.pdf
6. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576 і від 1 червня 2020 р. № 587: постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2022-n#Text>
7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-n#Text>
8. Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 19 квітня 2023 року № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text>
9. Humanitarian needs and response plan Ukraine. Humanitarian programme cycle 2024. URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2024/01/Ukraine-HNRP-2024-Humanitarian-Needs-and-Response-Plan-UA-20240110.pdf>
10. Данилюк О., Олексієнко Л., Підліпна Р. Організація соціальних послуг в умовах війни. *Науковий погляд: економіка та управління*, № 1 (81) / 2023. С. 150–155.

11. Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг): затверджений наказом Міністерства соціальної політики України 26.12.2011 № 568. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12#Text>

12. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

13. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80. Соціальні послуги: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України 29.03.2017 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>

14. Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-п#n262>

15. Тищенко О.В., Черноус С.М., Мельничук Н.О. Соціальне забезпечення в Україні: тенденції реформування: навчальний посібник, Харків: Юрайт, 2023, 236 с.

16. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про соціальну роботу» № 6415 від 10.12.2012 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73407